

Karolina Dudek

Rozwój chrześcijaństwa na terenie Sudanu i Sudanu Południowego : geneza dążeń niepodległościowych

Nurt SVD 47/2 (134), 134-149

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Rozwój chrześcijaństwa na terenie Sudanu i Sudanu Południowego. Geneza dążeń niepodległościowych

Karolina Dudek

Autorka jest geografem w zakresie geografii ekonomicznej. Doktorantka na Wydziale Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego w Zakładzie Geografii Afryki, Azji i Oceanii. Naukowo interesuje się pomocą rozwojową i humanitarną, prawami człowieka i ubóstwem. Pasjonatka Afryki i wędrówek górskich.

Sudan Południowy (Republika Sudanu Południowego) to najmłodsze państwo świata, które uzyskując pełną autonomię – zburzyło tym samym ład pokolonialny w Afryce Północnej. To blisko dwa razy większe powierzchniowo państwo od Polski (619.745 km²) zamieszkuje ponad 10.625.200 mieszkańców¹, z których 62%² deklaruje przynależność do chrześcijaństwa, a 33% wyznaje tradycyjne religie plemienne. Kwestia wiary i wyznawanej religii jest tu o tyle istotna, iż stanowiła ona jeden z głównych powodów rozłamu Sudanu na dwa niezależne państwa: Republikę Sudanu Południowego i Republikę Sudanu.

Podział Sudanu poprzedzony był otwartymi, wieloletnimi konfliktami zbrojnymi, w których strony sporu definiowano według kierunków świata (Północ – Południe), bądź zgodnie z grupami etniczno-wyznaniowymi: muzułmańscy Arabowie vis-à-vis chrześcijańsko-animistyczna ludność murzyńska. Przedstawione podziały, mimo że są bardzo szablonowe, odpowiadają faktycznej sytuacji: wyznawcy islamu zamieszkują północne prowincje Sudanu, zaś chrześcijanie i wyznawcy religii tradycyjnych – prowincje południowe³.

¹ Dane z 2012 roku – zob. www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/od.html [dostęp: 5.02.2012].

² Tamże.

³ R. Bania, K. Zdulski (red.), *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe w regio-*

Uzyskanie niepodległości przez Sudan Południowy - 9 lipca 2011 roku - wyznaczyło kres dwóm wojnom domowym (1955-1972 i 1983-2005), podczas których życie straciło blisko 2,5 mln Sudańczyków, zarówno tych z Północy, jak i tych z Południa⁴. By zrozumieć potrzebę walk o pełną autonomię południowych prowincji, należy cofnąć się do pierwszych śladów chrześcijaństwa na terenie dzisiejszego Sudanu i Sudanu Południowego. Śledząc rozwój chrześcijaństwa w obrębie tych dwóch państw zrozumiemy, iż wojny nie były toczone jedynie o niepodległość, ale także o szeroko rozumianą tożsamość kulturową - tradycję przodków i wolność religijną.

By dobrze zrozumieć współczesne stosunki międzynarodowe w tej części Afryki, należy zbadać zagadnienie rozwoju chrześcijaństwa i islamu w ujęciu historycznym, ponieważ wyznawana czy przyjęta religia wywiera wielki wpływ na charakter życia społecznego i politycznego danego państwa. W niniejszym artykule celowo uwzględniłam szerokie powiązania religijno-kulturowe, a zwłaszcza religijno-polityczne. W przypadku Sudanu Południowego i konfliktu, który poróżnił go z Sudanem, wpływ religii na sytuację społeczno-polityczną jest istotny⁵.

Celem poniższego opracowania jest wyróżnienie czynników zabarwionych kontekstem religijnym i etnicznym, które pozwolą zrozumieć dążenia niepodległościowe obywateli najmłodszego państwa świata. Intencją autorki artykułu nie jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy powstanie nowego państwa jest słuszną drogą rozwiązania konfliktu, ale nakreślenie wielopłaszczyznowego kontekstu, który doprowadził do powstania Sudanu Południowego.

Początki chrześcijaństwa na ziemiach sudańskich

W powszechnej opinii uważa się, iż Afryka na południe od 10-12° szerokości geograficznej północnej została schryścianizowana w okresie kolonializmu i wielkich wypraw zamorskich - najpierw Portugalczyków, a następnie Anglików, Francuzów, Włochów, Niemców, Belgów i Hiszpanów. Należy jednak zdać sobie sprawę, iż dla części ziem afrykańskich chrześcijaństwo jest religią rodzimą, zakorzenioną w kulturze i tradycji od początków naszej ery. Do tych obszarów należą także tereny Sudanu i Sudanu Południowego⁶.

nie Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki (MENA) u progu XXI wieku, Łódź 2012, s. 245-258.

⁴ Zob. www.unic.un.org.pl/sudan/index.php?news=2209 [dostęp: 5.02.2012].

⁵ R. Bania, K. Zdulski (red.), *Bezpieczeństwo narodowe...*, dz. cyt., s. 245-258.

⁶ J. Iliffe, *Afrykanie: dzieje kontynentu*, tłum. J. Hunia, rozdz. IV, Kraków 2011.

Pierwsze wzmianki o religii chrześcijańskiej w Afryce pochodzą już z czasów pierwszych apostołów. Legenda głosi, iż sam święty Marek Ewangelista w 61 roku naszej ery przybył do Aleksandrii szerzyć idee chrześcijańskie. Jednak nie ma ku temu jednoznacznych i niezaprzeczających sobie dowodów. Wiadomo natomiast, iż wspólnota chrześcijańska z Jerozolimy wysłała swych misjonarzy do społeczności żydowskiej zamieszkującej granice Aleksandrii. Niedługo potem chrześcijaństwo rozprzestrzeniło się poza tę pierwotną wspólnotę żydowską i objęło swym zasięgiem szeroki pas Afryki Północnej – od Egiptu po Mauretanię⁷.

Rozwój chrześcijaństwa w Sudanie Południowym związany był z dwoma fazami przenikania i upowszechniania tejże religii. Pierwsza z nich przypada na okres od IV wieku n.e. do czasu upadku pierwszych królestw chrześcijańskich na przełomie XV-XVI wieku. Druga faza rozwoju chrześcijaństwa na terenach Sudanu wynika z przybycia do Afryki, za czasów kolonizacji, Europejczyków, w tym także misjonarzy. Chrześcijaństwo rozwijało się nieprzerwanie do XVIII-XIX wieku, kiedy to władzę w niezależnych królestwach przejmowali zwolennicy islamu. Dominacja arabska wiązała się ze zmianą struktur państwowych i wprowadzeniem prawa szariatu, które obowiązywało także nie-muzułmanów, ograniczając tym samym prawa wyznaniowe chrześcijan⁸.

Początki chrześcijaństwa na terenie dzisiejszego Sudanu powiązane są ściśle z chrześcijaństwem egipskim – w pierwszej połowie II wieku chrześcijaństwo dotarło najpierw do Teb w Górnym Egipcie, a z czasem rozprzestrzeniło się na Etiopię⁹, południowy Egipt i północny Sudan (środkowy bieg Nilu między VI a I kataraktą), tzn. Nubię.

W starożytnej Nubii za pierwszych misjonarzy uznaje się egipskich uchodźców z Egiptu, gdzie od 381 roku chrześcijaństwo było religią państwową. Pierwsze wiarygodne wzmianki o chrześcijaństwie nubijskim pochodzą z VI wieku – około roku 542 naszej ery, za panowania cesarza Justyniana misjonarze greccy zastali w północnym Sudanie zorganizowane państwa: Nobatię, Mukkara (Makuria) i Alwa (Alodia). Ich mieszkańcy za sprawą działalności misyjnej przyjęli chrześcijaństwo. Świadczenia wiary obywateli pierwotnych państw sudańskich stanowią dowody budowania na prowincji kościołów oraz praktykowanie chrześcijańskiego pochówku¹⁰.

⁷ Tamże.

⁸ J. Mantel-Niećko, M. Ząbek (red.), *Róg Afryki. Historia i współczesność*, Warszawa 1999, s. 82-87.

⁹ Tamże.

¹⁰ Niepodważalnym świadectwem chrześcijańskiego charakteru Nubii jest od-

Na tereny Nubii (dzisiejszego Sudanu) docierały także syryjskie idee chrześcijańskie. Przenikały one do ludów nubijskich za pośrednictwem społeczności państwa Aksum¹¹, które w latach swej świetności podporządkowało sobie królestwo Nubii. Misjonarze koptyjscy skuteczniej chrystianizowali Nubię aniżeli ich ortodoksyjni poprzednicy. Kościół koptyjski uzyskiwał coraz większe wpływy w północnym Sudanie i poczynając od VIII wieku naszej ery zdobył całkowitą przewagę nad kościołem ortodoksyjnym.

Chrześcijaństwo było przyjmowane przez ludy zamieszkujące Nubię i pozostałe królestwa, ponieważ dawało poczucie wspólnoty i jedności znoszącej podziały społeczne w czasach wzrastającego rozwarstwienia społecznego miast. Dlatego też do końca VI wieku naszej ery prawie cała Nubia stała się obszarem chrześcijańskim, a od VII wieku Kościół Nubijski podlegał patriarsze koptyjskiemu¹².

Arabizacja i islamizacja pierwszych chrześcijańskich królestw Sudanu

Po śmierci Mahometa w 632 roku n.e. kalifowie (następcy proroka) rozpoczęli najazdy na sąsiadujące tereny w celu nawrócenia ich mieszkańców na islam. Za jeden z kierunków swych krucjat obrali Egipt, należący wówczas do Bizancjum. Następnie, po opanowaniu Egiptu, także tereny dzisiejszego Sudanu zostały poddane działaniom islamu – w 641 roku muzułmanie wkroczyli do chrześcijańskiej Nubii. Zaledwie w ciągu jednego wieku wojska muzułmańskie opanowały Afrykę Północną i Róg Afryki (za wyjątkiem Etiopii i broniącego się królestwa Nubii)¹³.

Pierwotna arabizacja i islamizacja ziem dzisiejszego Sudanu miała charakter zbrojny. Po wkroczeniu do Nubii, która zacięnie się broniła, Arabowie zaprzestali najeżdzać chrześcijańskie królestwa tego

krycie polskiego archeologa prof. Kazimierza Michałowskiego z lat 70. XX w. – kościół bizantyjski z V w. n.e. ze świetnie zachowanymi freskami ściennymi i manuskryptami w Farras w północnym Sudanie.

¹¹ Aksum – starożytne państwo założone w I w. p.n.e. w północnej części dzisiejszej Etiopii. Okres świetności przeżywało w III-VI w. podbijając tereny sąsiadujące od południa i zachodu. W połowie IV w. mieszkańcy Aksum przyjęli chrześcijaństwo, które dotarło do nich za pośrednictwem kupców syryjskich. W tym samym wieku Aksum podporządkowało sobie królestwo Kusz. Zob. www.whc.unesco.org/en/list/15 [dostęp: 18.11.2012].

¹² J. Iliffe, *Afrykanie: dzieje kontynentu*, dz. cyt., rozdz. IV.

¹³ J. Mbiti, *Afrykańskie religie i filozofia*, tłum. K. Wiercińska, Warszawa 1980, s. 299-300.

regionu przez następne dziesięć lat. Gdy kolejna wyprawa nie zakończyła się sukcesem, nie mogąc przewyciężyć niewiernych, w 652 roku Arabowie zawarli rozejm z królem Makurii, w myśl którego mieszkańcy królestwa zobowiązali się do dostarczenia 360 niewolników rocznie w zamian za towary egipskie i zgodę na wzajemne bezpieczeństwo kupców. Niewolnicy byli pozyskiwani przez następne pięć stuleci spośród murzyńskich plemion zamieszkujących tereny na południe od Nubii (tereny dzisiejszego Sudanu Południowego).

Pokojowe warunki umożliwiły rozwój wymiany handlowej, a wraz z nią powstanie niewielkich wspólnot arabskich wśród chrześcijańskich społeczności Nubii. Równocześnie w Sudanie pojawiały się nowe nurty islamskie dzięki arabskim kupcom i zdobywcom, przemierzającym Saharę od wschodu ku zachodowi. Z czasem poszczególne plemiona arabskie rozpoczęły penetrację ziem dzisiejszego Sudanu Południowego, przemieszczając się z północy wzdłuż Nilu. W ten sposób następowała druga ekspansja islamu (XI-XVII wiek), która przybierała charakter w dużej mierze pokojowy.

Warto zwrócić uwagę na fakt, iż islamizacja i arabizacja nie są tożsamymi procesami. Za pojęciem islamizacji kryje się stopniowe przenikanie elementów islamskich. Arabizacja natomiast to proces przejmowania języka arabskiego i kultury arabskiej. W przypadku Sudanu arabizacja postępowała szybciej niż islamizacja, co powiązać należy z silnym poczuciem wspólnotowości chrześcijańskiej, odrzucającej islam, ale wykorzystującej wpływy arabskie w celu rozwoju wymiany handlowej¹⁴.

Bezkonfliktowe współistnienie społeczności arabskich i chrześcijańskich na terenie dzisiejszego Sudanu przybrało odmienny charakter, gdy doszło do obfitych wylewów Nilu, sprawiających, iż ziemie południowego królestwa Alodii przerodziły się w urodzajne użytki rolne. Stały się one celem arabskich pasterzy z Egiptu, a wraz ze wzrostem potęgi dynastii Fatymidów najazdy na te ziemie stawały się coraz częstsze. Królestwa Nubijskie stawiały opór egipskiemu sułtanowi Babilara odpierając dwie wyprawy wojenne w latach 1275 i 1276. Równocześnie, w połowie XIII wieku, arabscy buntownicy zostali wypędzeni z Egiptu do Nubii. Tam potęgowali nastroje rebelianckie powodując konflikty dynastyczne, które zainicjowały interwencje egipskie doprowadzając, na początku XIV wieku, do objęcia tronu królestwa Makurii przez muzułmanina. Za symbol zdobycia królestwa uznano przekształcenie katedry w stolicy królestwa na meczet. W następstwie tego

¹⁴ J. Iliffe, *Afrykanie: dzieje kontynentu*, dz. cyt., rozdz. IV.

zdarzenia Arabowie przejęli strefę żyznych pastwisk Alodii. Mimo iż ostatnie doniesienie obecności chrześcijan w królestwach Nubii pochodzi z 1742 roku¹⁵, swobodna islamizacja chrześcijańskich wspólnot rozpoczęła się w już połowie XIV wieku¹⁶.

Na początku XVI wieku Arabowie kontrolują już cały północny i centralny Sudan. Na zachodzie dochodzą do jeziora Czad. Równocześnie zmianie ulega układ sił. Władza egipska w Sudanie jest coraz słabsza, a umacnia się pozycja wpływów tureckich (Egipt znajduje się wówczas pod panowaniem tureckim). W ciągu trzech następnych stuleci wpływy arabskie są silnie ugruntowane w Sudanie¹⁷, a według Trimminghana ograniczały się na północ od 10 stopnia szerokości geograficznej północnej¹⁸.

Na przyszłość stosunków między murzyńską ludnością wyznającą chrześcijaństwo i religie tradycyjne a arabskimi muzułmanami wielki wpływ miało panowanie w Egipcie Mohammeda Al Paszy (od 1805 z ramienia Turcji). W celu pozyskania złota, kości słoniowej i niewolników wcielanych w szeregi swej armii Mohammed Ali wysyłał Ismaila Kamala Paszę (swojego syna) na podbój Sudanu. W 1820 roku armia egipska (z ramienia Imperium Otomańskiego) przejęła kontrolę nad sudańskimi ziemiami, rozpoczynając tym samym w historii Sudanu okres zwany Turkija. Czasy te zasłynęły z rozkwitu handlu niewolnikami. Pozyskującymi niewolników, a zarazem handlarzami byli głównie Arabowie, którzy w okrutny sposób zmuszali ludność murzyńską do pracy w niewoli. Potęgowało to niechęć i wrogość ludności Południa wobec zislamizowanej Północy. Zaledwie sześćdziesiąt lat panowania egipsko-tureckiego na terenie dzisiejszego Sudanu w sposób znaczący zaważyło na historycznym rozwoju tych ziem i kształtowaniu stosunków pomiędzy Północą a Południem Sudanu¹⁹.

Sprzeciw wobec władzy egipskiej zaowocował wybuchem w 1881 roku powstania, na czele którego stanął Mohammed Ahmed (znany także jako Mahdi – prorok), którego celem było oczyszczenie islamu z wpływów egipskich. Mahdi sprawował władzę teokratycznie i bardzo szybko zdobył rzesze zwolenników, a wydarzenie to było bar-

¹⁵ J. Mbiti, *Afrykańskie religie...*, dz. cyt., s. 280-303.

¹⁶ W publikacji na temat islamu w Sudanie Trimminghan zwraca uwagę, iż powszechna arabizacja ziem afrykańskich wynikała z dezintegracji wewnętrznej ówczesnych królestw oraz załamania się systemu klanowego. Zob. J. Mbiti, *Afrykańskie religie...*, dz. cyt., s. 280-303.

¹⁷ W. Skuratowicz, *Sudan*, Warszawa 1965, s. 51-68.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ B. Czyż, *Afryka Północno-Wschodnia*, Warszawa 1972, s. 99-102.

dzo istotnym etapem budowania świadomości narodowej sudańskich muzułmanów. Dla ludności murzyńskiej były to jednak czasy przymusowej islamizacji, podczas której inne religie nie były tolerowane.

Mohammed Ahmed, chcąc urzeczywistnić hasła głoszące oczyszczenie islamu, rozpoczął serię najazdów na Egipt i Etiopię. Jednak Egipt wsparły wojska brytyjskie, które ostatecznie w latach 1895-1899 stłumiły sudańskie powstanie. W 1899 roku Anglicy utworzyli anglo-egipskie kondominium²⁰. Przez blisko pięćdziesiąt sześć lat Sudan będzie pod jego panowaniem. Należy mieć jednak na uwadze, iż od 1882 roku Egipt okupowany był przez Wielką Brytanię. Faktyczna władza leżała w rękach Anglików, zaś Egipcjanie obejmowali w Sudanie niższe posady administracyjne²¹.

Północ-Południe w dobie kolonizacji

Lata 50. XIX wieku to czasy rozwoju kapitalizmu i kolonializmu na świecie. Wielkie mocarstwa, a wśród nich Anglia i Francja, dążą do opanowania i podziału między siebie kontynentu afrykańskiego. Anglicy wysyłają w latach 1857-1862 szereg ekspedycji w celu zbadania Afryki Środkowej i odkrycia źródeł Nilu. Nierzadko członkami ekspedycji są misjonarze, których zadaniem była popularyzacja idei chrześcijańskich. Jednak powrót chrześcijaństwa do Afryki rozpoczął się już na krótko przed okupacją kolonialną kontynentu. Pomimo to ówczesny obraz chrześcijaństwa na kontynencie afrykańskim był silnie zabarwiony kolonializmem, o czym świadczyć mogą powszechnie wypowiedzane słowa: „Nie ma księdza rzymskokatolickiego i Europejczyka – Europejczyk jest księdzem, ksiądz jest Europejczykiem”²².

W II połowie XIX wieku Sudan dostał się w orbitę władzy brytyjskiego imperium kolonialnego, co wiązało się z zaprzestaniem eksterminacji ludności niemuzułmańskiej. Kolonizacji towarzyszyło przybycie misji kościoła zachodniego, w tym zakonu jezuitów, którego pozycja w Sudanie nie była mocno ugruntowana. Charakter obecności jezuitów w Sudanie był tymczasowy i krótkookresowy. Miejscowa ludność nie darzyła ich zaufaniem. Dopiero pod koniec XIX wieku zaczęły powstawać stacjonarne zakony misyjne, stanowiące załączki stałej pracy misyjnej. Pojawiły się wokół nich pierwsze chrześcijańskie wspólnoty lokalne.

²⁰ D. Gazda, *Powstanie Mahdiego 1881-1899*, Warszawa 2004, s. 41-83, 126-152.

²¹ B. Czyż, *Afryka Północno-Wschodnia*, Warszawa 1972, s. 99-102.

²² J. Mbiti, *Afrykańskie religie...*, dz. cyt., s. 280-303.

Z czasem, w związku z emigracją Koptów i Greków, na terenie dzisiejszego Sudanu i Sudanu Południowego pojawili się przedstawiciele chrześcijaństwa wschodniego, którzy założyli wiele misji katolickich na południu Sudanu i w samym Chartumie. Równocześnie, na tereny te zaczęły przenikać kościoły protestanckie – w Sudanie głównie luteranie, prezbiterianie i anglikanie²³. Życie misyjne rozwijało się bardzo szybko. W dużej mierze było to zasługą polityki kolonialnej Wielkiej Brytanii. Wywarła ona także znaczący wpływ na współczesne stosunki pomiędzy Północą a Południem Sudanu, potęgując różnice kulturalne, religijne i gospodarcze pomiędzy dwoma regionami²⁴.

Z początku Wielka Brytania miała zamiar umocnić swoje wpływy w części sudańskiej poprzez arabizację całego terytorium i związanie w ten sposób Sudanu z Egiptem. Jednak arabizacja południa zachodziła bardzo powoli, bowiem w pamięci mieszkańców południa żywe były nie tak dawne najazdy na ich wioski i porywanie mężczyzn na niewolników. Dodatkowo, w obawie przed rozwijającą się nacjonalistyczną elitą biurokratyczną miejscowego pochodzenia, struktura kolonialna Sudanu została oparta na przywódcach plemion. Struktury rodowe i szczepowe charakterystyczne były dla afrykańskich plemion zamieszkujące głównie południe kraju.

Zmiana polityki brytyjskiej wobec Sudanu nastąpiła w latach 20. XX wieku, kiedy to stosunki polityczne z Egiptem zdecydowanie uległy pogorszeniu. W 1924 roku Anglicy usunęli egipskich przedstawicieli z Sudanu i zdecydowali się na politykę izolacji Południa od ognisk nacjonalistycznych w Egipcie. Jej głównym założeniem było wstrzymanie ruchu ludności w kierunku północ-południe i likwidacja każdego śladu kultury arabskiej także środkami administracyjnymi – np. nie wolno było używać imion arabskich. Dodatkowo europejskie misje chrześcijańskie były przyjmowane jedynie w prowincjach południowych, co sprzyjało rozwojowi chrześcijaństwa na tych właśnie ziemiach.

Zestawiając brytyjskie działania kolonizacyjne w Sudanie, okazuje się, iż prowadzili oni odmienną politykę wobec Północy i Południa Sudanu, co spowodowało utrwalenie różnic kulturowych i religijnych pomiędzy nimi. Tym samym kolonializm brytyjski wzbudził w mieszkańcach Południa bardzo silne poczucie odrębności²⁵.

²³ J. Mantel-Niećko, M. Ząbek (red.), *Róg Afryki. Historia...*, dz. cyt., s. 82-87.

²⁴ W. Skuratowicz, *Sudan*, dz. cyt., s. 116-118; A. Bartnicki, *Egipt i Sudan w polityce Wielkiej Brytanii 1882-1936*, Warszawa 1974, s. 228-260.

²⁵ Tamże.

Pozycja Wielkiej Brytanii w Sudanie załamała się w okresie II wojny światowej. W 1946 roku Wielka Brytania uległa presji Arabów z północy i na tzw. konferencji administracyjnej postanowiła o scaleniu obu części Sudanu w jedną jednostkę administracyjną z arabskim jako językiem oficjalnym. Nacjonałiści z Północy przejmowali kontrolę nad południem kraju, a w imię narodowej jedności zaczęto szerzyć islam i język arabski. Misjonarzy wypędzono, a angielski, będący do tej pory językiem oficjalnym, w szkolnictwie został zastąpiony arabskim²⁶.

W tym miejscu warto zadać sobie pytanie, dlaczego przy rozwoju chrześcijaństwa w czasach kolonializmu brytyjskiego władza po proklamowaniu niepodległości została oddana w ręce wyznawców islamu? Otóż podstawą do rozważań jest zbieżność w czasie kolonializmu z ekspansją geograficzną i ilościową islamu w Afryce tropikalnej i subsaharyjskiej. Uważa się, iż islamska ekspansja przez niespełna pół wieku europejskiej kolonizacji osiągnęła większy zasięg niż w ciągu dziesięciu wieków swej przedkolonialnej historii. Wynika to z faktu, iż władze kolonialne nie stawiały sobie za cel likwidowania wpływów islamu oraz jego ekspansji (za wyjątkiem południowych prowincji Sudanu). Czasem wręcz przeciwnie – finansowały budowanie meczetów i szkół koranicznych i stwarzały warunki rozszerzania się islamu, rozwijając sieć osadniczą i handlową umożliwiającą migrację muzułmanów. W połowie lat 50. XX wieku wyznawcy islamu stanowili w Sudanie zdecydowaną większość, zamieszkując północne jednostki administracyjne. Warto także dodać, iż izolacyjna polityka brytyjska wobec Południa w efekcie ograniczyła rozwój społeczno-ekonomiczny tego regionu. Nie rozwinęły się elity mogące przejąć zarządzanie regionem, nie istniała też ku temu odpowiednia infrastruktura²⁷.

W ciągu zaledwie 110 lat (1900-2010) liczba chrześcijan w Sudanie Południowym wzrosła z bliskiej zera do ponad 60% ogółu mieszkańców Południa²⁸. Największy procentowy przyrost chrześcijan względem ogółu obywateli Sudanu Południowego zaznacza się między rokiem 1970 a 2010²⁹. Na te lata przypada w Sudanie także okres największych represji wobec niemuzułmanów oraz tworzenie struktur i ładu państwowego według zasad prawa koranicznego.

²⁶ J. Mantel-Niećko, M. Ząbek (red.), *Róg Afryki. Historia...*, dz. cyt., s. 123-133.

²⁷ B. Czyż, *Afryka Północno-Wschodnia*, Warszawa 1972, s. 102-110.

²⁸ Zob. www.worldreligiondatabase.org/wrd_default.asp [dostęp: 3.09.2012].

²⁹ Tamże.

Niepodległy Sudan

W roku 1955 – rok przed uzyskaniem niepodległości przez Sudan – oddziały wojsk kolonialnych, tzw. *Equatorial Corpe* (utworzone za czasów silnej pozycji Anglików w Sudanie, złożone głównie z południowców) zbuntowały się przeciwko nowej administracji sudańskiej, która, przejmując władzę od urzędników angielskich, chciała zbyt gwałtownie przeprowadzić proces arabizacji lokalnej ludności. Niezadowolenie mieszkańców Południa próbowano zdusić siłą i cały obszar zjednoczyć z resztą kraju. Bardzo szybko zbrojne wystąpienie przerodziło się w bieżącą wojnę domową, która trwała siedemnaście lat i zakończyła się porozumieniem pokojowym. Było ono możliwe dzięki zmianom politycznym, które dokonały się w Sudanie pod koniec lat 60. – w 1969 roku, po zamachu stanu, władzę objął generał Dżafar An-Numejri, wyrażający zrozumienie dla autonomicznych postulatów Południa. Numejri obiecał południowcom określoną autonomię ich prowincji i wolność wyznawania religii. Zostały one wprowadzone dekretem o autonomii Sudanu Południowego z zachowaniem jedności narodowej. Ustawę ogłoszono w marcu 1972 roku, a na jej mocy zawiązano autonomiczny Rząd Regionu Południowego mający współudział przy rządzeniu państwem³⁰. Porozumienie pokojowe zostało naruszone na początku lat 80. XX wieku, a za bezpośrednią przyczynę wskazuje się odkrycie na terenie południowych prowincji zasobnych złóż ropy naftowej. Rząd Sudanu oddał w dzierżawę pola naftowe zagranicznym koncernom naftowym, które zamierzały oczyścić teren z osiedli ludzkich. Rząd, by nie stracić inwestorów, rozpoczął wykonywanie ich postulatów. Ponadto, ogromny dochód z wydobycia i sprzedaży ropy naftowej przeznaczany był na uzbrojenie i mechanizację armii, a nie rozwój kraju. Wszystko to spowodowało, iż w 1983 roku zawieszenie broni zostało oficjalnie zerwane. Wskutek wzrastającego niezadowolenia społecznego, z tytułu złej sytuacji społeczno-gospodarczej kraju i jego mieszkańców rozpoczęły się protesty i strajki. W celu zahamowania aktów sprzeciwu wobec władzy gen. Dżaafar Nimeiri wprowadził prawa muzułmańskie, obejmujące także wyznawców innych religii, co naruszyło ustalenia pokojowe z 1972 roku. Odpowiedzią ze strony Południa było powołanie Ludowego Ruchu Wyzwolenia Sudanu (ang. Sudan People's Liberation Movement, SPLM) oraz jego zbrojnego ramienia – Ludowej Armii Wyzwolenia Sudanu (ang. Sudan People's Liberation Army, SPLA) dowodzonej przez pułkownika Johna Garanga. Celem powstania i działania SPLM i SPLA

³⁰ J. Mantel-Niecko, M. Ząbek (red.), *Róg Afryki. Historia...*, dz. cyt., s. 133-140.

nie było dążenie do autonomii i odrębności Południa, lecz zmiana polityki państwa, której podstawą miał być pluralizm religijny. Kolejne dwadzieścia dwa lata we współczesnej historii Sudanu związane są z otwartymi walkami pomiędzy rządem w Chartumie a SPLA. Wraz z prowadzonym konfliktem zbrojnym miały miejsce liczne zamachy stanu, które doprowadzały do zmiany kolejnych generałów na funkcji prezydenta. Każdy następny reprezentował coraz to skrajniejszy fundamentalizm, co skutkowało wzmożonymi represjami i aktami przemocy wobec ludności Południa. Rząd, nie radząc sobie ze wzrastającą przewagą SPLA, inicjował konflikty etniczne na południu, by osłabić wewnętrznie ruch oporu.

Konflikt pomiędzy Północą a Południem przybrał na sile po dojściu do władzy 30 czerwca 1989 wojskowego brygadiera Omara Hasana al-Baszira (od 16 października 1993 roku – prezydenta). Reprezentował on skrajny fundamentalizm, co potwierdził powołując w skład dwudziestu jeden członków gabinetu szesnastu przedstawicieli nieoficjalnej organizacji – Narodowy Front Islamski (ang. National Islamic Front, NIF), skupiającej w swych szeregach muzułmanów o skrajnych przekonaniach fundamentalistycznych. Okres pomiędzy 1989 a 2005 rokiem określany jest mianem rządów fundamentalistów. Dla chrześcijan był to najtrudniejszy czas w historii ich współistnienia z muzułmańskimi Arabami w Sudanie³¹.

Dnia 10 lutego 1993 roku wśród chrześcijan zrodziła się nadzieja na pokój, bowiem do Sudanu z jednodniową wizytą przybył papież Jan Paweł II, który spotkał się z prezydentem Baszirem. Pomimo rozmów na temat praw człowieka i sytuacji chrześcijan w muzułmańskim państwie wizyta papieża nie przyniosła znaczących zmian³² – chrześcijańscy duchowni i katecheci byli porywani i torturowani. W 1996 roku biskup Paride Taban z diecezji Torit przekazał informację o aresztowaniu w miejscowości Kapocta siedmiu katechetów. W tym samym roku aresztowano biskupa Dżuby, a dwa lata później do więzienia trafił arcybiskup Chartumu³³.

Niemalże codziennie z Południa dochodziły wieści o niszczonej chrześcijańskich świątyniach, domach misyjnych i szkołach. W kwietniu 1997 roku islamskie bojówki zdemolowały katolicką szkołę w Jebel Awlia, mimo iż posiadała oficjalną zgodę na działalność sudańskiego ministerstwa edukacji. W 1999 roku podsumowano, iż w latach

³¹ Tamże, s. 155-182; D. Madeyska, *Historia współczesna świata arabskiego*, Warszawa 2008, s. 127-129.

³² Zob. www.deon.pl/religia/kosciol-i-swiat/z-zycia-kosciola/art,7865,chrzescijanie-w-sudanie-meczennicy-xxi-wieku.html [dostęp 18.11.2012].

³³ Tamże.

1994-1998 zdewastowano lub zniszczono około sto centrów misyjnych i szkół. Warto dodać, iż nierzadko placówki tego typu stanowiły schronienie dla uchodźców z południa kraju.

Na Południu Armia rządowa zrównywała murzyńskie wioski z ziemią, a ich mieszkańców przeznaczala na targ niewolników, powracając w ten sposób do praktyk sprzed paru stuleci. Według ocen niektórych zagranicznych obserwatorów, pod koniec lat 90. XX wieku liczba chrześcijańskich niewolników wzrosła w Sudanie do około 100 tysięcy. Najbardziej narażone były dzieci, które trafiały do obozów oficjalnie nazywanych „obozami pokoju”, gdzie poddawane były bezwzględnej islamizacji bądź wcielane do armii. Według relacji Gaspara Biro, obserwatora ONZ przebywającego na południu Sudanu, w 1995 roku blisko 9 tysięcy dzieci było przetrzymywanych w dwudziestu takich obozach zlokalizowanych w górach Nubii i Kordofanu. Za te doniesienia Biro został wydany z Sudanu za nieprzychylnie stanowisko wobec rządu sudańskiego³⁴.

Przełom w sytuacji chrześcijan i wyznawców religii tradycyjnych nastąpił dopiero w 2005 roku, kiedy w Nairobi (9 stycznia) zostało podpisane porozumienie, na mocy którego Sudan Południowy otrzymał szeroką autonomię na sześcioletni okres przejściowy, mający zakończyć się referendum niepodległościowym, podczas którego Sudańczycy z Południa mają opowiedzieć się za secesją bądź jednością z Sudanem. Ponadto zobowiązano się do utworzenia Tymczasowej Narodowej Konstytucji Sudanu (weszła w życie w czerwcu 2005 roku), w myśl której każdy Sudańczyk i uchodźca mają zagwarantowaną wolność sumienia i wyznania³⁵.

Proklamowanie niepodległości a współczesna sytuacja chrześcijan w Sudanie i Sudanie Południowym

Referendum niepodległościowe odbyło się w dniach od 9 do 15 stycznia 2011 roku. Według oficjalnych wyników podanych przez komisję referendalną 98,83%³⁶ uprawnionych do głosowania Sudańczyków opowiedziało się za secesją Sudanu Południowego. Dnia 7 lutego

³⁴ G. Biro, 1995, *Human Rights Questions: Human Rights Situations and Reports of special parts rapporteurs and representatives*, United Nations 1995, www.un.org/documents/ga/docs/50/plenary/a50-569.htm [dostęp 12.02.2013].

³⁵ *Comprehensive Peace Agreement between the Government of The Republic of the Sudan and the Sudan People's Liberation Movement/Sudan People's Liberation Army*, [www.unmis.unmissions.org /Portals/UNMIS/Documents/General/cpa-en.pdf](http://www.unmis.unmissions.org/Portals/UNMIS/Documents/General/cpa-en.pdf), s. 9-44 [dostęp: 1.12.2012].

³⁶ Zob. www.unic.un.org.pl/aktualnosci [dostęp: 1.12.2012].

2011 roku prezydent Sudanu Omar al-Baszir oficjalnie zaakceptował wyniki referendum i poparł wnioski o podział kraju na dwa odrębne państwa: Republikę Sudanu ze stolicą w Chartumie i Republikę Sudanu Południowego ze stolicą w Dżubie.

Oficjalnie konflikt zbrojny między Północą a Południem Sudanu został zażegnany. Bardzo szybko okazało się jednak, iż proklamowanie niepodległości Sudanu Południowego rozwiązało jedynie problemy chrześcijan na Południu. Na Północy nie mają oni zagwarantowanej wolności wyznania i poczucia względnego bezpieczeństwa. Arcybiskup Chartumu, kardynał Gabriel Zubeir Wako w niespełna pół roku po podpisaniu porozumienia pokojowego opowiadał o stale postępującej islamizacji, szczególnie dzieci: w szkołach podczas lekcji matematyki cytowany jest Koran; podręczniki do nauki historii nie zawierają opisu okresów, w których Sudan był krajem chrześcijańskim. Dzieci, nieświadome w pełni swej religii i tożsamości, przyswajają te informacje i poddają się arabizacji i islamizacji³⁷.

W szczególnie trudnym położeniu znajdują się społeczności zamieszkujące prowincje należące do pasa przygranicznego, w tym Nubijczycy zamieszkujący Kordofan Południowy, ponieważ wojsko Sudanu regularnie prowadzi wobec nich działania zbrojne. Jedynie w listopadzie 2012 roku w wyniku nalotów bombowych zginęło trzydzieści sześć osób. Celem bombardowań były miejsca licznie odwiedzane przez miejscową ludność – place, bazyliki i kościoły. Biskup Erkolano Lodu Tombe z diecezji Yei wspomina ataki, które najczęściej rozpoczynały się podczas porannych mszy:

„Wiadomo, że kiedy wszyscy [wierni] są w jednym miejscu, stają się łatwym celem. By nie narażać ludzi na śmierć, zmuszeni byliśmy przenieść odprawianie mszy świętych na godziny nocne”³⁸.

Po 9 lipca 2011 roku rząd Sudanu uchwalił ustawę, w myśl której wszyscy, których rodzice, dziadkowie i pradziadkowie urodzili się na terenie dzisiejszego Sudanu Południowego lub należą do jakiegokolwiek grupy etnicznej z południowej granicy – nie są już obywatelami Sudanu i muszą opuścić jego terytorium do 8 kwietnia 2012 roku. W ten sposób blisko 700 tysięcy Sudańczyków deklarujących wyznanie chrześcijańskie zostało pozbawionych obywatelstwa. Równocześnie

³⁷ Zob. www.deon.pl/religia/kosciol-i-swiat/z-zycia-kosciola/art,7865,chrzescijananie-w-sudanie-meczen-nicy-xxi-wieku.html [dostęp: 18.11.2012].

³⁸ Zob. www.7dni.wordpress.com/2006/08/15/najlatwiej-zabic-w-czasie-modlitwy-chrzescijananie-na-celowniku/ [dostęp: 5.02.2013].

rząd Sudanu rozpoczął przydzielanie personalnych numerów identyfikacyjnych swoim obywatelom, odmawiając ich Sudańczykom pochodzącym z Południa. Wszystkim tym, którzy nie opuścili kraju przed 8 kwietnia 2012 roku, grożą represje i przymusowe deportacje. Należy mieć na uwadze także fakt, iż Sudan Południowy nie jest gotowy na przyjęcie ponad 700 tysięcy swych obywateli. Nowopowstałemu państwu grozi katastrofa humanitarna – nowe obozy dla uchodźców nie nadążają za falą migrantów i nie są w stanie zaspokoić ich potrzeb. Najprawdopodobniej z podobnym problemem przyjdzie się zmierzyć także państwu sąsiadującym z Sudanem Południowym – Kenii, Etiopii, Erytrei, Ugandzie i Czadowi – gdzie przygraniczne obozy dla uchodźców są już przeludnione Sudańczykami.

W trudnej sytuacji postawione zostały także instytucje chrześcijańskie na północy Sudanu; pozbawiano je majątku i budynków, w których funkcjonowały. Dnia 18 czerwca 2012 roku zburzono dwa budynki kościelne pod pretekstem likwidacji miejsc zapalnych konfliktu zbrojnego. Kilka dni wcześniej nastąpiła konfiskata trzech chrześcijańskich szkół. Lokalne władze uznały, iż jest to wynikiem zmniejszenia się liczby chrześcijan na skutek ich dobrowolnej migracji do Sudanu Południowego. Przedstawiciele lokalnych wspólnot chrześcijańskich uważają, że szkoły te nadal są i będą potrzebne.

Chrzęścijanie z Sudanu coraz częściej czują się zagrożeni. Chcąc ustrzec się przed agresją i ograniczaniem praw obywatelskich i społecznych planują migrację do Sudanu Południowego. W realizacji tego celu pomaga im międzynarodowa i międzywyznaniowa organizacja pomocowa Fundacja Barnabas, która od czterech miesięcy prowadzi akcję przesiedlania chrześcijan z Sudanu do Sudanu Południowego. Dnia 8 stycznia 2013 roku 2 300 chrześcijan – głównie kobiety i dzieci – zostało ewakuowanych z przygranicznych prowincji. Kolejne tysiące oczekują na wsparcie organizacji.

Chcąc podsumować obecną sytuację chrześcijan w Sudanie warto przytoczyć słowa sudańskiej oficjalnej wersji Karty praw człowieka i obywatela (uchwalona przez Organizację Narodów Zjednoczonych w 1948 roku), w której słowo „osoba” jest tłumaczone jako „muzułmanin”. W ten sposób chrześcijan w Sudanie oficjalnie pozbawiono podstawowych praw i swobód obywatelskich³⁹.

³⁹ Zob. www.7dni.wordpress.com/tag/przesladowanie-chrzescijan [dostęp: 5.02.2013].

Podsumowanie

Sudan Południowy to państwo, które istnieje niespełna trzy lata, a swą niepodległość wywalczyło podczas długich lat wojen domowych. Próba jednoznacznego scharakteryzowania podłoża konfliktu w Sudanie jest niezmiernie trudnym zadaniem, gdyż omawiana historia jest wielopłaszczyznowa i łączy w sobie wymiar polityczny, ekonomiczny, religijny i etniczny. Czynniki konfliktogenne w dużym stopniu wynikają z historycznej przeszłości Sudanu, a za najważniejsze źródło konfliktu pomiędzy Północą a Południem uznaje się różnicowanie religijne i rasowe. Polityka islamizacji i arabizacji południowych prowincji, wprowadzenie prawa muzułmańskiego (1983) i dojście do władzy fundamentalistów islamskich (1989) nie pomogły rozwiązać sporu, a zaostrzyły jedynie stosunki wewnątrzpaństwowe, podobnie jak odkrycie złóż ropy naftowej.

Po latach wojen niepodległość miała przynieść szczęście, spokój i rozwój gospodarczy. Miała rozwiązać problemy, z którymi ludność i władza borykały się od lat. Jednak problemy nie zniknęły, a bez ich rozwiązania Sudan Południowy jako samodzielne państwo nie może sprawnie funkcjonować. Po euforii związanej z odzyskaniem niepodległości nadszedł czas przemyślanych działań ukierunkowanych na budowanie wspólnoty narodowej. Sudan powoli ocenia straty związane z secesją Południa. Ekonomicznie są one naprawdę wielkie, zwłaszcza, że w grę wchodzi złoże ropy naftowej odkryte na Południu.

W świetle przedstawionych faktów niepodważalne wydaje się, iż chrześcijaństwo jest obecne w Sudanie od VI wieku n.e. W trosce o wolność religijną i tożsamość kulturową Sudańczycy z Południa podjęli walkę o swoje, niepodległe państwo. Chrześcijaństwo może odegrać istotną rolę w budowaniu tożsamości narodowej. Rodzą się jednak pytania: czy w sytuacji, gdy wspólny wróg zniknął, religia podtrzyma jedność ideową różnych grup etnicznych? W jakim stopniu wolność religijna przyczyni się do zbudowania skutecznych instytucji państwowych i zmobilizuje Sudańczyków z Południa do stawienia czoła ogromnym problemom gospodarczym i społecznym? Zaistniała sytuacja stanowi również wielkie wyzwanie dla Kościoła, który zabiega przecież o integralną promocję człowieka.

~ • ~

KAROLINA DUDEK

**Rozwój chrześcijaństwa na terenie Sudanu i Sudanu Południowego.
Geneza dążeń niepodległościowych****Streszczenie**

Celem artykułu jest analiza poszczególnych etapów rozwoju chrześcijaństwa na terenie dzisiejszego Sudanu i Sudanu Południowego (od VI wieku), jego relacji z islamem i roli, jaką religia ta odegrała w dążeniach niepodległościowych. Sudan Południowy – najmłodsze państwo na kuli ziemskiej – jest specyficznym przykładem korelacji czynników religijno-politycznych i etniczno-narodowych. Splot tych uwarunkowań najpierw wywołał wojnę domową, a potem doprowadził do powstania nowego państwa w wyniku oderwania się chrześcijańskiego południa od islamskiej północnej części kraju. Autorka poświęca wiele uwagi relacjom chrześcijańsko-islamskim, które rywalizują ze sobą nie tylko na płaszczyźnie religijnej, ale wyznaczają granice tożsamości etnicznej plemion pochodzenia arabskiego i tym, których korzenie sięgają na południe od Sahary.

Słowa kluczowe: Sudan, Sudan Południowy, chrześcijaństwo, islam.

KAROLINA DUDEK

**Christianity Development in Sudan and South Sudan.
The Genesis of the Aspirations to Independence****Abstract**

This article aims to analyse the various stages of the development of Christianity in what is now Sudan and South Sudan (from the 6th century), its relationship with Islam and the role that religion has played in the quest for independence. South Sudan – the world's youngest country – is a specific example of the correlation of religious and political as well as ethnic and minorities factors. A combination of these conditions caused first a civil war and then led to the creation of the new state as a result of a detachment of the Christian South from the Islamic North of the country. The present author devotes much attention to the Christian-Muslim relations, which compete with each other not only in religious terms, but set limits on the ethnic identity of Arab tribes and on those whose roots lie to the south of the Sahara.

Key words: Sudan, South Sudan, Christianity, Islam.